

Voorwoord

'What's in a name?' laat Shakespeare het vrouwelijk hoofdpersonage in zijn *Romeo and Juliet* uitroepen. Het vervolg van dit citaat, waarin gezegd wordt dat wat we nu een 'roos' noemen even heerlijk zou ruiken als we er een andere naam aan zouden geven, lijkt de gegrondheid van de gestelde vraag te bevestigen. In het begin van deze eeuw zou de bekende taalkundige Ferdinand de Saussure trouwens in meer wetenschappelijke bewoordingen dezelfde gedachte uitdrukken, namelijk dat de verhouding tussen het teken en de betekenis arbitrair is. Deze uitspraak heeft op het eerste gezicht bijna het karakter van een 'waarheid als een koe'; maar wie wat verder grasduint in de lexicale semantiek en aanverwante disciplines, zal al gauw inzien dat er aan deze stelling heel wat haken en ogen zitten. Het ene woord is het andere niet en een naam (wat hetzelfde kán zijn, maar niet hetzelfde hóeft te zijn als een benaming) al helemaal niet.

Op grond van heel wat – in dit kader uiteraard niet nader te noemen – overwegingen neemt de naamkunde (de *onomastiek*) in het geheel van de taalkunde een enigszins aparte positie in. En lange tijd hebben de taalkundigen hun neus opgehaald voor deze richting, omdat ze van mening waren dat de onomastiek niet geschikt was voor linguïstisch onderzoek. Pas door baanbrekend werk van historisch-linguïstisch geschoolde naamkundigen, met name in de jaren vijftig, kon dit vooroordeel worden weggewerkt. Tegenwoordig twijfelt wel niemand meer aan het belang dat de naamkunde heeft voor zowel de historisch-vergelijkende als de algemene taalkunde.

Dat de plaatsnaamkunde (de *toponymie*) wezenlijke bijdragen kan leveren aan historisch en meer in het bijzonder heemkundig onderzoek, behoeft geen betoog. Zij is, naast de archeologie, de belangrijkste basiswetenschap voor de ontginnings- en bewoningsgeschiedenis in de late prehistorie, de oudheid en de vroege middeleeuwen. Om vruchtbaar te zijn zal de beoefening ervan niet alleen op internationaal, nationaal of regionaal niveau moeten plaatshebben, maar ook – en vooral – op lokaal vlak. Zodra de naamgeving verband houdt met de aard van de bodem, het reliëf, de oppervlaktevormen, de bezitsverhoudingen e.d., zal plaatselijk onderzoek nodig zijn om de juiste betekenis van een naam te achterhalen. Voorwaarde daarbij is dat het materiaal zo consciëntieus mogelijk wordt verzameld en op een wetenschappelijk verantwoorde manier verklaard wordt.

In het verleden is dat meestal niet het geval geweest. De geschiedenis van de beoefening van de toponymie leert ons dat er al in middeleeuwse heiligenlevens en kronieken verklaringen van plaats- en persoonsnamen te vinden zijn. Maar er wordt pas sinds de zestiende eeuw systematisch aandacht besteed aan de betekenis van de namen. Tot in de negentiende en zelfs nog het begin van de twintigste eeuw gebeurde dat echter op een dilettantische manier, waarbij twee grote gebreken in het oog springen: ten eerste wordt er uitgegaan van de op dat moment bestaande vormen waarin de namen verschijnen, en niet van de oudste geattesteerde vindplaatsen; ten tweede worden de verklaringen van de namen gegeven op grond van toevallig klankverwante woorden, het procédé van de 'volksetymologie'.

Gelukkig heeft de studie van de toponymie in de loop van de jaren aan wetenschappelijkheid gewonnen en lijkt in dit opzicht het tij definitief gekeerd. Niet alleen kwalitatief, maar ook kwantitatief is de plaatsnamenstudie er de laatste tijd op

vooruitgegaan. Dit blijkt uit de tweejaarlijkse overzichten die worden gepubliceerd in de *Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Toponymie en Dialectologie* en die de meest volledige bibliografie vormen die er van de Vlaamse en Nederlandse toponymie bestaat.

Wie deze bibliografische overzichten vanaf het begin van hun verschijning (1927) tot nu toe (de laatst verschenen lijst loopt tot 1991) bekijkt, zal tot de conclusie moeten komen dat de publikaties met betrekking tot Tilburg en omgeving maar dun gezaaid zijn. Zelfs de tijdschriften *Actum Tilliburgis* en *Tilburg, tijdschrift voor geschiedenis, monumenten en cultuur* (zie hiervan jrg. 10 (1992), nr. 3, pp. 80-87 voor de inhoud van de jaargangen 1983-1992) laten zien dat de toponymie geen prominente plaats inneemt in de belangstellingssfeer van de Tilburgse heemkundigen.

In dit beeld is nu verandering gekomen met het verschijnen van dit indrukwekkende werk. Nog nooit zijn zoveel Tilburgse toponiemen op zo'n zorgvuldige wijze verzameld en gepresenteerd. De auteurs zijn zich goed bewust geweest van de voetangels en klemmen die het pad van de toponymist soms moeilijk begaanbaar kunnen maken. Dat ze hier en daar toch in een val gelopen zijn, is haast onvermijdelijk. De schrijvers hebben, zoals de ondertitel van hun werk duidelijk maakt, niet de pretentie dat over bepaalde hier verklaarde toponiemen het laatste woord gezegd is. Het nu verschenen boek wil eerder een aanzet zijn tot verder onderzoek. Als ik wat dat betreft een wens mag formuleren, dan is het deze: dat er in de nabije toekomst soortgelijke werken zullen verschijnen met betrekking tot de Tilburgse toponiemen uit andere periodes, om te komen tot een zo volledig mogelijke inventaris van de vroeger in gebruik zijnde namen.

Het bijzondere van *deze* publikatie is, dat ze de vrucht is van de samenwerking van vader en zoon. De vader is jaren geleden begonnen met het met de hand noteren van de gegevens op steekkaarten; de zoon is zich voor dit project gaan interesseren, heeft zijn vader bij het werk geholpen en het verzamelde en beschreven materiaal later met de computer verwerkt. Hun samenwerking is zo een mooie illustratie geworden van de overgang van handwerk naar moderne technologie. Waar de hier bijeengebrachte toponiemen een brug slaan tussen heden en verleden, is de manier waarop dat gebeurd is dus eerder een proces geweest in tegengestelde richting: van een minutieus graafwerk in archieven en bibliotheken en een nauwkeurige ontcijfering van oud schrift naar een efficiënte verwerking van de gegevens met hedendaagse apparatuur.

Het zal duidelijk zijn dat er heel wat meer in een *plaatsnaam* zit dan op het eerste gezicht lijkt. Want dat eerste gezicht is in feite het laatste, het tegenwoordige. We zullen moeten proberen het oorspronkelijke gezicht weer boven te halen. De oudste benamingen van de akkers, velden, wegen en waterlopen die samen de 'herdgangen' van Tilburg vormden, zullen het dan mogelijk maken ons beetje bij beetje het vroegere beeld van deze stad voor de geest te halen. Dit boek levert een wezenlijke bijdrage aan deze reconstructie, en dat is geen geringe verdienste.

Prof. dr. J. Vromans
hoogleraar Nederlandse taalkunde,
Université Libre de Bruxelles (ULB)